

BERTALAN PÉTER

A KATOLIKUS EGYHÁZ ELLENÁLLÓ CSOPORTJAI AZ 1950-ES ÉS 1960-AS ÉVEKBEN MAGYARORSZÁGON

Az egyházak, köztük a katolikus, negyven évig vívták harcukat két diktatúrával. Ez a küzdelem annak ellenére, hogy a katolikus egyház egy része óvatosan politizált arra törekedve, hogy minél kevesebb támadási felületet adjon a pártállamnak, kemény politikai harccá vált az idők folyamán. A pápai társadalmi enciklikák a Szentszék részéről megjelölték a harc stratégiai célját, a II. Vatikáni Zsinat pedig összegezte a tapasztalatokat, s megjelölte azt az utat, amely a modern egyház megszületéséhez vezet. Ebben a folyamatban az alsó papság és a hívők tömegei akarva-akaratlanul vettek részt. A hétköznapok eseményeiben sokszor állásfoglalásra és megfelelő magatartásra voltak kényszerítve, és ettől függött életük, egzisztenciájuk. Az egyszerű hívő lelkésztől várt eligazítást, a frontvonalakban harcoló plébánosok, káplánok, a veszélyt vállaló, titokban lelkészkedő papok pedig egyházi előjáróikba vetették bizalmukat. Ezek az elvárások adják a Provida Mater apostoli konstitúció jelentőségét. A forrás titokban tartásának fő magyarázata az, hogy olyan dokumentum nem kerülhetett napvilágra, amelyre a diktatúrák hivatkozhattak, ezzel is ürügyet találva az erőszakos adminisztratív lépésekre. A korabeli állambiztonsági feljegyzés magyarázó szövege utal arra, hogy a hatalom gyakorlói felismerték a Provida Mater veszélyességét: „Ez az enciklika¹ engedélyt ad a püspököknek, hogy Institutum Saeculare elnevezésű speciális típusú szerzetesrendet alapítsanak. A szervezet célját illetően a pápai enciklika azt mondja: [...] Ezeknek az intézményeknek szerencsés fejlődése napról napra világosan megmutatta, milyen sok szempontból szolgálhatják eredményesen az egyház és a lelkek ügyét. A tökéletes életnek mindig és mindenek felett való folytatására, annak több olyan esetben való vállalására, amikor a törvényes szerzetesi élet vagy lehetetlen, vagy pedig alkalmatlan. Továbbá a mindennapi érintkezés útján a családok, a különböző foglalkozási ágak és a világi társadalom jelentős keresztényi megújítására, a sokoldalú apostolkodásra, a hely, idő vagy egyéb körülmények miatt a papoknak és szerzeteseknek tilos vagy hozzáférhetetlen munkakörök betöltésére ezek a »világi intézmények« könnyen felhasználhatók. [...] Ez a klerikális szervezkedés szemben a Bulányi-féle szervezkedéssel egyházközösségek

¹ A forrás tévesen enciklikának nevezi az apostoli konstitúciót.

keretein belül fejt ki tevékenységét mintegy kópiájaként a legálisan működő egyház-közösségi szervezeteknek.”²

BULÁNYI ÉS A PROVIDA MATER

A Bulányi-féle bázisközösség és a Provida mozgalom közötti szerveződési eltérés a belügyi szervek, elsősorban az ÁVH számára azért fontos, mert Bulányi páter illegális mozgalmának ellenőrzése nehezebb. Előnye, hogy minden hívőhöz eljut, mind-egyiket be tudja szervezni.

A plébániákra épülő Provida ellenőrzése sokkal könnyebb. A jelentés összeállítója a Provida első lépéseiről is beszámol: „Felderítéseink során megállapítottuk, hogy Sík Sándor piarista tartományfőnök volt hitoktatókból egy illegális csoportot szervezett, akik klerikális tevékenységüket eddigi adataink szerint a Provida Mater kezdetű pápai enciklika alapján folytatják. A közelmúltban Sík Sándor csoportjának egyik tagja, Kardos Klára, volt hitoktató nő forgalomba hozott egy Keresztények kiskatéja című brosrát. A brosrúra alapján a mai katolikus politika alapkérdéseiről egy értekezlet volt Sík Sándor piarista tartományfőnöknél, amelyen részt vett Kardos Klára, volt hitoktató nő, Ohmacht Nándor, a piarista hittudományi és tanárképző főiskola igazgatója és Szabó István jezsuita szerzetes.”³

A szervezés első lépései igazolják, hogy a katolikus egyház részéről az illegálitás, azaz a rendszerrel szembeni titkolózás nem hozható fel egyértelműen vádként, hiszen a törvényesen működő piarista rend vett benne részt, igaz azonban, hogy a szervezésben megjelentek a jezsuiták is, akik a pártállam számára a szerzetesrendek között kiváló konspirációs technikáik miatt a legveszélyesebb rendet jelentették.

A Provida-mozgalom megindulásának politikai veszélyét az ÁVH hamar felismerte. 1952. április 30-án külön dossziét nyit a Provida-csoportok működésének figyelemmel kísérése céljából. A dosszié azonos keltezésű nyitódokumentuma, amelyet Brinda Péter fogalmazott meg három ügynök – Baba, Horváth, Tulipán – jelentései, hálózati úton megszerzett információi alapján, egyértelműen a mozgalom ellen foglal állást: „A szervezet törvényesen nem működhet, tagjait világi személyekből illegálisan szervezik, akik szabályos szerzetesi fogadalmat tesznek. Ezek a személyek a polgári életben szerzetesi mivoltukat eltagadva helyezkednek el. A szervezet tagjai a katolikus világnézetet igyekeznek terjeszteni, tagadva a materializmust és

² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), Feljegyzés. Budapest, 1952. április 24. Nysz.: 855/11

³ Uo.

a népi demokrácia eddig elért eredményeit. A csoport tagjai egy ún. elitgárdát igyekeznek alakítani, amely az általuk remélt rendszerváltozás után hivatva volna arra, hogy az egyházat vezesse és irányítsa.”⁴

Kertész Tivadar egy papi értekezleten sokkal egyértelműbben és kategorikusabban fogalmazta meg a mozgalomban résztvevőkre, a csoport vezetőire vonatkozókat: „Az ÁVH-nak nincs szándékában likvidálni a vezető papságot, hanem az államellenes, de ezek között is főleg csak a csoportmunkát végző papokat akarja megfélemlíteni. Nem közvetlenül, hanem közvetve, a maguk sajátos sátáni módján a papok fogják a papokat kinyírni, többek között a békepapságon keresztül is. Eljutottunk oda, hogy félni kell pap társainktól, akik gyávaságtól, vagy azt remélve, hogy megalapozzák, vagy növelik ezzel pozíciójukat. Minket azonban megerősít magatartásunkban az, hogy azok a papok, akiket mi szenteknek ismerünk, nyíltan, becsületesen szembe helyezkednek az állam felé hajlók politikájával. És ez a Vatikán álláspontja is, amit bizonyítanak a vatikáni rádió nyilatkozatai.”⁵

A plébániákra épülő Provida-csoportokkal szemben Bulányiék az iskolákban kialakítandó bázisközösségeket szorgalmazzák. Ez utóbbi azonban az adott körülmények között veszélyesebb módszer, mert könnyebben ellenőrizhető és működésében akadályozható. Halász Piusz cisztercita tartományfőnök is jelen volt az értekezleten. Véleménye szerint: „A csoport nem lehet üres keret, a szóból csak gondolat lesz, a szervezésből csak szervezet és csak az életből lesz élet.” A jelentés a papi vélemények mellett arról is hírt ad, hogy a jó szervezőmunka eredménye egy nagyméretű csoport létrejötte. Ennek a csoportnak Kertész még a célkitűzéseit nem ismerte. Kertészt 1946-ban a székesfehérvári püspök, Shvoy Lajos magához hívatta és feloldotta a Kisberk Imrének tett titoktartási eskü alól, ezután elmondatta Kertésszel, mit tud a szervezkedésről. A Provida-csoportok szervezése a papság körében is vitát váltott ki. Az álláspontok egyrészt etikai, másrészt gyakorlati jellegűek. Az etikait Kertész Tivadar fogalmazta meg keményen, utalva a békepapi mozgalom bomlasztó hatására. Halász Piusz elsősorban a gyors, határozott cselekvésre hívja fel a figyelmet. A Providások közé beépült ügynök mind Kertész Tivadartól, mind Kisberk Imrétől szerzett értesülései alapján szinte naprakész értesüléseket tud szerezni.⁶

Megállapítható, a magyar katolikus egyház úgy értelmezte a Provida Matert, hogy a Szentszék tág mozgásteret biztosított a magyar katolikus egyháznak, de nem engedett az alapvető ideológiai kérdésben, s következetesen védte a maga álláspontját a teológia területén. Híveitől a hitbeli meggyőződés megvallását követelte meg. Mivel

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

a hétköznapi élet szülte helyzetek gyakran kényszerítik a hívőket és a lelkészeket állásfoglalásra, s a körülményekkel adekvát magatartásra, itt is mércét kellett állítani, ami mindig az egyén lelkiismerete. Ez az a terület, amely már etikai szempontból kényesnek ítéhető.

A MEMOÁROK FORRÁSÉRTÉKE

A rendszerváltás első évei (1989, 1990) után nagy számban születtek memoárok, jelezve, hogy két diktatúra után szökőkútszerűen fakadnak fel az emlékek és az érzelmek, az átélt szenvedések és megaláztatások, amelyeket eddig titkolni kellett, most a napvilágra kíváncsok. Ezek jelentős része a diktatúrák börtöneiben szenvedő, meghurcolt papok visszaemlékezése. Értéküket növeli, hogy a közelmúlt történelmének szubjektív vetületét jelentik, amely az olvasó számára a meggyőzés erejével hat, hiszen az eseményeket átélő szemtanú vall az átélt történelemről. A memoár műfajának a történelem szempontjából azonban megvannak a maga korlátai. Az egyéni érzelmek átszínezhetik és sajátos megvilágításba helyezik az eseményeket. A levont következtetésekből hiányzik az értékelő logika távlatossága. Elmer István *Börtönkereszt* című memoárkötetének előszavában írja: „Meddig terjed, s milyen élességgel történelmi látásunk? A kérdésben felismerhető a történetfilozófiai bizonytalanság: vajon megismerhető-e a múlt? S ha a gondolat – ízlés szerint választ adunk is rá, netán a megismerhetőség mellett foglalunk is állást, még mindig marad a kérdés másik fele: milyen élességgel tekinthetünk a múltra: a befejezett jelenre?”⁷

A választ a szerző a kérdésre így fogalmazza meg: „[...] a jobb megértéshez szükséges a dokumentumoknak az ismerete is. A történelem, a múlt kutatójának azzal is számot kell vetnie, hogy – valószínűleg az események túlságosan közeli volta miatt még nem juthat hozzá minden forráshoz. Mégis fölismerhetők azok a tendenciák, szándékok, törekvések és erők, amelyek 1956 és 1961 között az eseményeket befolyásolták, alakították.”⁸

Elmer István rátapint a lényegre, konklúziója igazolható azzal, hogy az emlékezők csak saját szenvedéseik szemüvegén át látják a diktatúrák egyházpolitikáját. Ez nem róható fel bűnként, de sajátságos egyéni alulnézetet jelent, ami a valóság egyik oldala. Az így kitaruló történelmi „közelkép” a „tendenciák”, „szándékok”, „törekvések” és „erők” működésének aprópénzre váltott eredményét mutatja.

⁷ ELMER István: *Börtönkereszt*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1994. 5.

⁸ Uo.

A történelmi szereplők gondolkodását, cselekedeteit döntően meghatározza az a társadalmi, gazdasági, politikai háttér, amiben élnek. A háttér és a szereplő között kölcsönhatás áll fenn. Az események egysíkú leírása, a szereplők tetteinek bemutatása mindig azzal a veszéllyel jár, hogy nem értjük meg tetteik mozgatórugóit, céljaikat.

Az 1945 utáni egyháztörténet napjainkig adós maradt a politikai folyamatok és az egyházpolitikai történések közötti kapcsolatok vizsgálatával. Csak a „nagy eseményekre” koncentrált. Ezeknek a hátterét vizsgálva a legfontosabb összefüggésekre rávilágított, de rejtve maradt a tömegek, a hétköznapi emberek viszonyulása az eseményekhez. Nélkülük pedig nincs történelem.

A REGNUMOSOK, A BOKOR-MOZGALOM ÉS BULÁNYI KAPCSOLATA

A máig nem igazán ismert, inkább csak rejtett, a legnagyobb magyar – a katolikus egyházon belül elindult – illegális mozgalmak csak az emberek, a hívők részvételével válhattak olyan erőssé, amelyek felkeltik a politikai hatalom veszélyérzetét, és kiváltják annak védekező reflexióit. Páter Bulányi György ismerte azt a dokumentumot, ezért látott hozzá az úgynevezett bázisközösségek kialakításához. Ezek a kis vallási közösségek az ellenállás gócpontjai lettek a '70-es és '80-as években. A már régóta működő „regnumos mozgalom”, amely a cserkészmozgalom mintájára alakult, szintén az ellenállást erősítette, és a Provida Mater szellemiségének felelt meg. A két kérdés egymás mellé állítását indokolják a párhuzamosságok, hasonlóságok és a történelmi kontinuitás. Mindkét esetben aránylag nagyszámú pap vállalta az illegális mozgalmakban való részvételt. Az alsó és a felső papság között megvolt az a kapcsolat, amely az eredményességhez szükséges és sikerült bevonni a hívőket, az úgynevezett civil társadalmat. Ahhoz, hogy ezek a kedvező körülmények megszülessenek, több feltétel szükséges:

1. Egzisztenciális fenyegetettség.
2. Olyan történelmi példák, amelyek az ellenállás értelmét igazolják, s azt a karizmatikus mártíromság szférájába emelik.
3. A közösségi, összetartozási tudat erősödése.

A '40-es évek végén, az '50-es évek elején a Mindszenty-per és a papok nagy tömegű letartóztatása épp úgy hozzájárult az egyén bátorságának növekedéséhez, a rászánáshoz, mint az '56-os forradalom számos hősi példája és a véres megtorlás. Mindkét időszakban meghatározó szerepe van a Szentszéknek. Az 1947-ben kiadott Provida Mater meghatározza az illegális mozgalom kereteit.

Az egyháznak nemcsak papjai és hívei aktivitását kellett igénybe vennie az ellenállás eredményes kifejtéséhez, hanem saját belső gondoljaival, ellentéteivel is küszködni kellett. Ez akadályozta a Bulányi-féle bázisközösségeken alapuló úgynevezett Bokormozgalom összekapcsolódását a Provida-mozgalommal. Történt kísérlet a két mozgalom összehasonlítására. Egy rendőrségi feljegyzés szerint 1952. február 15-én Kalotai Kálmán, volt piarista szerzetesnövendék a Bulányi György-féle szervezkedés egyik tagja és Csicsai Margit, volt ferencesrendi apáca, aki a Kisberk Imre segédpüspök által vezetett Provida Mater szervezkedés egyik tagja, beszélgetést folytattak. Csicsai Margit a Provida-mozgalomról beszélt. Mondandójából kiderült, hogy a Provida lelki család, amely „kifelé jóformán semmit sem mutat [...] a tömegek közé apostolkodni nem járnak”,⁹ hiszen a szervezkedés első bizonytalan lépéseiről van szó. Kisberk Imre elismeri Bulányiék eredményeit, de az általa irányított Provida-mozgalmat többre tartja.¹⁰

Egy feljegyzés szerint Kertész Tivadar pomázi segédlelkész, providás fogadalmas pap élesen elítéli a Bulányi-féle szervezkedés egyházgyakorlati vonalát, és vesztükbe rohanóknak tartja a bulányistákat. A Kertész által adott negatív megítélést magyarázza dr. Bálint József váci teológiai tanár néhány észrevétele a Bulányi-mozgalomról: véleménye szerint azért kell elzárkózni Bulányi György, Török Jenő és Juhász Miklós piaristáktól, mert „ők egyház akarnak lenni az egyházban”. Tudomása szerint az egyházi főhatóságok engedélye nélkül ifjúsági egyesületeket alakítanak fiúkból és leányokból egyaránt. Ezeket a csoportokat „[...] elit csoportoknak nevezik. Valójában azonban erre az elnevezésre nem szolgálnak rá. Már magában véve is nagy hiba, hogy belenevelik ezekbe a fiúkba és leányokba, hogy ők az egyházon belüli elitet képviselik.”¹¹

Bálint József szerint Bulányiék először arról beszéltek, hogy a püspöki kar nem lett elég „hatékony”, most vádolják őket megalkuvással. Lényegében ez tűnik ki abból a brosúrából, amelyet Bulányiék adtak ki, és amelyben gúny tárgyává teszik a püspöki kart. Bulányiéknek az a felfogásuk és ezt Juhász Miklós a piaristák dogmatanára dogmatikailag is alátámasztotta, hogy a kommunizmus tartós lesz Magyarországon. Bálint szerint Bulányiék meg vannak ijedve a kommunizmustól. Ezért nem lehet tudni Török Jenőről, hogy kommunista bérenc-e vagy eszelős, forrófejű. Mindenesetre a józan katolikusoknak el kell tőle zárkózni, mert mindenképpen bajt okoz azoknak, akik befolyása alá tartoznak.¹²

⁹ ÁBTL, Feljegyzés. Tárgy: Kalotai Kálmán és Csicsai Margit. Budapest, 1952. április 16. Nysz.: 0-11960/1 125.

¹⁰ ÁBTL, Kisberk személyi dosszié. Jelentés a „Baba” fn. ügynök 1951. november 14-i jelentése alapján. Budapest, Nysz.: 0-11960/1.

¹¹ ÁBTL, Feljegyzés. Budapest, 1952. április 12. Nysz.: 0-11960/1 118.

¹² ÁBTL, Jelentés. Budapest, 1952. március 31. Nysz.: 0-11960/1 107.

Egy Tulipán fedőnevű ügynök jelentésében hivatkozik Török Jenő néhány gondolatára: „Meg lehet állapítani, hogy igen szórványos eset a lendületes, egyházhoz hű, mindenre képes szerzetes, ezzel szemben sokkal több a nyárspolgárrá fejlődött, akik a szerzetekben alig érték el a közepes világiak karakán tökéletességi nívóját.”¹³

A megnyilatkozásokból három ellentétre lehet következtetni Bulányiék és az egyház között: dogmatikai, egyházszerkezési és politikai ellentétre. A mi szempontunkból ez utóbbi a fontos, mert utal a diktatúrától való félelemre. A „félelem” vádja kölcsönös, Bálint József és Török Jenő gondolataiban implicit formában egyformán kifejeződik.

A kihallgatásokon gyakran elhangzik a kérdés a Maria Regnumra vonatkozóan. A válaszokból csak sejteni lehet, hogy a kizárt szeminaristák tudnak valamit a regnumos mozgalomról, s valamilyen kapcsolat van a két illegális mozgalom között. Arra a válaszdók nagyon vigyáztak, hogy a feltett kérdésre homályos, hiányos választ adjanak. Ebből arra lehet következtetni, hogy az egyház számára fontos, komoly erkölcsi értéket képviselő mozgalmat a politikai rendőrség karmaiba került papok nem akarják a hatalomnak kiszolgáltatni.

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök önéletrajzi visszaemlékezésének az elejére helyezi a Maria Regnum Plébániát, s mint lelkészi pályájának első meghatározó állomását említi. Budapesten a Damjanich utca 28/a szám alatt bérelt az egyház egy lakást, és tartott fenn Philippinum néven egy kápolnát. Itt működtek az úgynevezett kongregációk fiatal lelkészek vezetésével. Ezeknek a kis közösségeknek többnyire diákok voltak a tagjai. 1903. szeptember elején indult meg a Mária Kongregáció internátusa. Shvoy püspök szavai jól érzékeltetik a szervezés első lépéseinek lendületét: „[...] kisfiúkból álló internátus volt, ahová jómódú, de tanulni nem akaró ifjak kerültek. Ezeknek testi-lelki gondozása minden anyagi és lelki ügye, és főleg tanulása volt a gondjainkra bízva.” A kis kápolna 1919-ig csak a lelkészségnek adott helyet, ekkor a Tanácsköztársaság le akarta foglalni és kultúrteremmé átalakítani. Csernoch János hercegprímás, hogy ezt megakadályozza, a kápolnát plébánia rangra emelte, mert a plébániatemplomot nem bántották. Az ő felkérésére vállalta Shvoy Lajos a plébániát. A vörös hatalmat azonban semmi sem akadályozta meg abban, hogy akaratát végre ne hajtsa. A Regnum Marianum plébániatemplomát Shvoy a helybeliek lelkes közreműködésével tette rendbe a Tanácsköztársaság bukása után. Ezután nagy lendülettel folytak a plébánia szervezési munkálatai, szó szerint érte a körzetébe tartozók templomhoz szoktatása. A püspök erről így emlékezik: „[...] a házmegbízottak segítségével sikerült összeírni a híveket. Eleinte, 1919. szeptember 2-án 4 636 tagot sikerült összeírni. Ez mind templomba járó ember volt. Ez a szám

¹³ ÁBTL, Jelentés Török Jenő piarista szerzetesről. Budapest, 1952. április 30. Nysz.: 0-11961/1 131.

1926 decemberében 7 985-re rúgott, holott a Statisztikai Hivatal szerint a plébánián 13 000 katolikus lakó volt.” Az eredmény ennek ellenére jelentős, a kis kápolnát kinőtte a hívek tömege. Új templomra volt szükség. Shvoy lelkesedése nem hagyott alább. 1921. június 9-én határozta el az egyházközösség a templomépítést. 1927 szeptemberéig elkészült a kupola, meg lehetett tartani a bokrétaünnepet. Ezt azonban Shvoy Lajos plébánosként már nem élte meg, 1927. június 20-án XI. Piusz pápa székesfehérvári püspökké nevezte ki.¹⁴

Shvoy Lajos emlékiratában felsorolja az 1951-es év szenvedéseit. Legnagyobb fájdalomról a nagy jellemekhez hasonlóan nem szól: „1951. december 16-án a Regnum Marianum templom helyén a Dózsa György (volt Aréna) úton fölállították Sztálin szobrát.”¹⁵ A megszentelt hely azonban nem sokáig tűrte a megszenteltelenítést, az 1956-os forradalom és szabadságharcban a forradalmi tömeg indulata a hatalmas szobor ellen fordult és ledöntötte.

A Maria Regnum szellemisége az egyházban tovább élt. A Központi Szeminárium ügyében kihallgatott Emödi László vall a mozgalomról legteljesebben: „Kiegészíteni kívánom – vallomásomat – annyiban, hogy még közénk, a regnumosok közösségébe tartozik Somogyi Sándor is, aki régi nevelés, a Házban Szuchy Béla csoportjába tartozott. 1960 tavasztól van köztünk, azóta rendszeresen járt illegális összejövetelre. Úgy tudom, hogy ifjúsági munkát még nem végez, csoportja nincs. Nevezett Zadravecz püspök úr szentelte pappá 1960 tavaszán. Ezt hallomásból tudom vagy Keglevichtől vagy Rózsavölgyitől. A másik személy, akit megemlíteni kívánok Nagy Imre, aki egy alkalommal vett részt illegális összejövetelünkön 1960 februárjában. Nem emlékszem vissza, hogy ki hozta. [...] A felosztás évében [1961 – BP] a fiúk évfolyamonként voltak egységbe osztva. A legidősebbek – a IV. gimnazisták – Szent István nevét és a Pacsirta cserkész nevet viselték. A kb. 30 fős csoportot én magam vezettem. A III. gimnazisták, mintegy 20 főnyi csoportját Körmenyi vezette. E csoport Szent Imre és Daru cserkésznevet viselt. A II. gimnazisták kb. 30 fős csoportját Szuchy Béla vezette. E csoport Szent Alajos és Fecske nevet viselt. E csoportot még ebben az évben Tompa vette át, mivel Szuchy a felosztás előtt egy kis idővel eltávozott a Házból. Az I. gimnazisták kb. 20-an voltak. E csoportot, mely Szent László és Rigó cserkész nevet viselt, Rózsavölgyi István vezette. Az általános iskolások már nem évfolyam szerint voltak csoportokra osztva, hanem volt egy ún. felsős csoport kb. 35 fővel, amelyet Szent Család néven Nagy János vezetett, az alsós csoportot, ennek felső tagozatát (második – negyedik oszt.) Szép Zoltán vezette, és

¹⁴ SHVOY Lajos: *Önéletrajz*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2002. 6–40.

¹⁵ BALOGH Margit – GERGELY Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992 Adattár*. Budapest, História–MTA Történettudományi Intézete, 1996. 300.

a legkisebekkel én kezdtem foglalkozni. Az előbbi csoport Órangyal, az utóbbi Harkály nevet viselt. A már vallomásomban korábban említett idősebb regnumosok – Furmann, Kosztolányi István – egy-egy előadással segítették a csoportvezetők munkáját, de csoportjaik nem voltak. A csoportok tagjai lényegében a VII. és XIV. kerületből tevődtek össze, mindenféle osztálykülönbségre stb. való tekintet nélkül. Persze elenyésző számmal voltak más kerületekből is. Emlékezetem szerint Tompa is vezetett egy csoportot, neki végzős gimnazistái voltak. Hetenként két alkalommal volt összejövetel az egyes csoportok részére. Egyik alkalommal elméleti, azaz hittan dolgok szerepeltek, a másik alkalommal gyakorlati dolgok, tehát játék, sport, kulturális előadások, rendezvények voltak a részükre. Ezen kívül vasárnaponként a csoportvezetők kirándulásra vitték a fiatalokat. Ilyen alkalommal a program keretében kegyhelyek (Máriaremete, Makkos) meglátogatása történt egyéb játékok szervezése, lebonyolítása mellett. A hittantanítást az egyes évfolyamoknak az iskolában szokásos évi programnak megfelelően végeztük. Tehát, akik katekizmust tanultak, azokkal katekizmusi anyagot vettünk. Persze kibővítve, azaz a maximummal adtuk a gyerekeknek. Természetes, hogy a gyerekekkel való foglalkozást minden alkalommal közös imádságok előzték meg és fejezték be.”¹⁶

Emődi László¹⁷ vallomását igazolja Keglevich István visszaemlékezése. Ő is a Regnum Marianum közösség iránt elkötelezett lelkipásztor volt. 1960 őszén letartóztatták. Az 1963-as amnesztia után rakodómunkás lett. 1964-ben ismét elítélték öt esztendőre, de le kellett töltenie az amnesztiával elengedett két és fél évet is. 1971-ben került ki a gyűjtőfogházból. Húsz éven át rakodómunkás volt, majd ablaktisztító. Szabadulása után folytatta ifjúságnevelő tevékenységét. Keglevich István így emlékezik: „1956-ban egy rendőrtiszt, aki regnumos fiatal volt, s valamiképpen a testülethez keveredett, megmutatott nekünk egy tablót, melyen regnumosok voltak feltüntetve: vigyázzatok, figyelnek benneteket! [...] Azt gondoltuk, ha ismerik az ifjúsági munkánkat, s mégis kiengedtek, akkor nyugodtan folytathatjuk. A következő három évben a regnum-mozgalom föllendült, vagy ahogyan az egyik ávós tiszt mondta: túlságosan elszemtelenedett. Jogtalan előnyökhöz jutottak! Mik voltak ezek? Budapest fölött sétarepülésre vittem a gyerekeket, táboroztunk, farsangi mulatságot, szellemi olimpiát rendeztünk, az eseményeket filmre vettük, vitorlás hajóink, s elég jó felszerelésünk volt. Vezetőképzőket tartottunk, s ők ezt vezérkari tisztképzőnek fogták föl. 1960 végén, tehát röviddel az 1961. februári nagy letartóztatási hullám előtt

¹⁶ ÁBTL, Jegyzőkönyv Emődi László 5. kihallgatásáról. Budapest, 1960. november 29. Nysz.: 0-11522/2 32–36.

¹⁷ Emődi László cisztercita szerzetes volt és 1961. június 14-én 7 év és 6 hónapi börtönbüntetést kapott. ELMER, 1994. 160.

fogtak le ismét néhányunkat. Közel egy esztendeig folytak a vallatások. Egy idő után már csak a saját fontosságukat és a mi veszélyességünket akarták bizonyítani.”¹⁸

A DIKTATÚRA VÁLASZA

A Kádár-féle diktatúrának nem volt módja a templom elvételére és felrobbantására. A legkeményebb módszert alkalmazta, azt büntette, akiért a templom van, a hívőt, aki Istent és embert összeköt, a papot. A diktatúrák természetrajza tehát egyforma.

Ha végigtekintünk az elmúlt 50 év egyházpolitikai küzdelmein, latolgatjuk, milyen eséllyel szállhattak szembe az egyházak a pártállammal. Mindegyiknek a sajátos, történelmileg kialakult helyzete miatt más és más volt a lehetősége. Ezt mutatta az állammal megkötött egyezmények időrendje, az egyházak ellen indított támadások intenzitása. A legtöbbet a katolikus egyháznak kellett elviselni. Két nagy per – a Mindszenty- és a Grósz-per – reprezentálta ezt. Az is kérdés, ki támadott. A korabeli politika úgy igyekezett beállítani, hogy Mindszenty konzervativizmusa és a felvilágosult, szekularizált állam között kibékíthetetlen ellentét van, s ebben valakinek engednie kell. A pártállam igyekezett az egyház és a közte lévő ellentétet úgy feltüntetni, hogy Mindszenty vezetésével az egyház volt a támadó. Megszületett a máig ki nem mondott kérdés: ki ütött először? Ehhez csatlakozik a ki kit provokált kérdése is. A válasz kellő történelmi távlatból egyértelmű, a kibontakozó diktatúra, hiszen annak természetrajzához hozzátartozik az ellenségkeresés. Az egyházpolitikai küzdelmek tényei egyértelműen bizonyítják, hogy az állam és egyházak harcában az előbbi pozíciói egyértelműen kedvezőbbek voltak. Az állami erőszakszervezet – államvédelmi hatóság, a politikai rendőrség, az Egyházügyi Hivatal – valamint a hazánkban tartózkodó szovjet hadsereg a pártállam helyzetét erősíti. Fizikai értelemben az egyházak nem győzhettek, még a legerősebbnek látszó katolikus egyház sem. Mindegyiknek a fennmaradásért kellett harcolnia, ez pedig erkölcsi küzdelem volt elsősorban, ami a hívek megtartását és a papság utánpótlásának folyamatos biztosítását jelentette. E két fontos tény fokozza a máig alig ismert illegális mozgalmak – a Provida-mozgalom, a regnumosok, a Bulányi-féle mozgalom, titkos papszentelelési mozgalom – jelentőségét. Ezekben nem a politikai, hanem a lelki, erkölcsi tartás mutatkozott meg. A legtöbb kapcsolata a napi politikával a kizárt kispapok ellenállásának volt. Az alapvető intézményeitől megfosztott egyház elvesztette papképző szemináriumainak jelentős részét. A Központi Szeminárium felszámolása és felszámolódása az 1956 utáni egyházpolitika elsőrendű kérdésévé vált.

¹⁸ Uo. 178.

Egyháztörténeti távlatból nézve több perspektíva merült fel.

1. A békepapi mozgalom győzelmével és az államnak való teljes behódolással megszületik az úgynevezett nemzeti egyház. A nemzeti szó itt csalóka, mert valójában az állam szót helyettesíti, szerencsésebb lenne államegyházzal beszélni. Ez az egyház teljesen kivonja magát a Vatikán, a Szentszék fennhatósága alól. Ilyen típusú szervezet működött az '50-es '60-as években Kínában.
2. A békepapságot nem vállaló, de az ellenállástól is ódzkodó lelkészek képviselnék az úgynevezett „hivatalos” egyházat. Ez maradna a híd a Vatikán és az állam között. Passzív elszenvedője lenne az állami politikának, s mint ilyen reprezentálná a látszat együttműködését.
3. Egyik perspektívát sem fogadják el a fiatal teológusok és az egyházüldözés miatt mártíromságot vállaló papok – Tabódy István, Halász Piusz, Rédly Elemér –, hanem egy új egyházképben gondolkodnak. Ehhez a Provida Mater apostoli konstitúció, s a társadalmi pápai enciklikák is támpontot adnak. Nem szabad megfeleledkezni a II. Vatikáni Zsinatról sem, amely egy hosszú belső megújulást zár le és új távlatokat nyit a katolikus egyházban. A Provida Mater a szerzetesi élet újszerű formáival – a hívők nagyobb, aktívabb bevonásával a hitéletbe – válaszol a világi kihívásokra. A hívek a különböző szentségek felvételével és a szertartásokon való részvétellel beépülnek az egyházba, amely ezáltal erősödik. „A zsinat helyteleníti a klerikalizmus minden formáját. Abban is megmutatkozik ez, hogy a világiakat felbátorítja a véleménynyilvánításra. Ez nemcsak joguk, hanem bizonyos körülmények között kötelességük is.”¹⁹

Az alkalmazkodó egyház fogalma azonban nem jelenti az önfeladó egyházat. A világiak számára is kötelező a hitvalló élet. „Amit remélnék, azt merjék hirdetni másoknak is, és életük komolyságával, feddhetetlenségével hitelesítsék szavaikat” – fogalmaz a zsinati tanításokat összefoglaló dokumentum.²⁰

A megújulás és megújítás legszemléletesebb bizonyítéka az anyanyelvű liturgia bevezetése. Ebben is a Provida-mozgalom vezetője, Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspök jár az élen, s munkásságát aktívan segíti Shvoy Lajos ordinárius. A hit megvallásának és vállalásának gondolata a Provida Materban is megtalálható. Az enciklikát kátészerűen feldolgozó dokumentum kérdése: „Mi lesz a következménye annak, ha a keresztények lojálisan és hitvalló módon élnek az istentelen államrendben. A válasz: Vagy még jobban fokozzák az istentelenek dühét, növekszik az üldö-

¹⁹ *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai.* Szerk. Dr. CSERHÁTI József pécsi püspök, Dr. FABIÁN Árpád szombathelyi püspök. 4. kiadás. Budapest, Szent István Társulat, 35., 48–49.

²⁰ Uo. 37.

zés, ezzel a vértanúk száma, így természetfölötti síkon a legértékesebb áldozatot és segítséget nyújtják. Egyházuknak, hazájuknak, önmaguknak, önmaguknak és ellenségeiknek, vagy rájön az államhatalom, hogy legértékesebb támaszait bennük találja és felhagy az üldözéssel. A történelem tanúsága szerint a kettő egymás után szokott következni: A Nérók után jönnek a Konstantinok.”²¹

A válasz diplomatikus, lényege: cél a túlélés, az egyház fennmaradása, az ehhez vezető utat és módszert az egyénnek kell megválasztani.

²¹ ÁBTL, *Feljegyzés. Keresztények Kiskátéja című brosúra*. Nysz.: 0-11960/2 55.